

АНА АХМАТОВА В БЪЛГАРСКАТА КРИТИКА (1920—1940)

ХРИСТО ДУДЕВСКИ

На въпроса „Какво значи литература на преустройството? А има ли такава?“ проф. Феликс Кузнецов, новият директор на Института за световна литература в Москва, отговаря:

„Литература на преустройството безспорно има. И не е възникнала днес. Това е преди всичко литература на болката. Болка за народния живот. Болка, продиктувана от уязвена социална гордост. Това е литература, зад която стоят най-добрите, най-честните писатели — онези, които извайват като скулптори народното съзнание.“¹

Може би това е най-краткото и точно определение на понятието литература на преустройството. Обикновено като пръв писател на преустройството се сочи покойният Ф. Абрамов главно с романа „Дом“, след него по време идват „Пожар“ на В. Распутин, „Голгота“ на Ч. Айтматов, „Печален детектив“ на В. Астафиев. Накрая съветският учен прави методологически важно допълнение — към горния списък включва и „Реквием“ на А. Ахматова и „По правото на паметта“ на Ал. Твардовски.

Става дума за процес, чието начало сега се набелязва. Това е линия на възвръщане към стари стойности. Един нов поглед към произведенията на А. Ахматова, Б. Пастернак, М. Цветаева, О. Манделщам — нека не претоварвам списъка с имена.

За Ана Ахматова трябва да кажа, че сред нас се намират още живи писатели, някои от които са били нейни първи преводачи, както и възторжени читатели на нейната лирика от 20-те години. За тях тя е „литература на крилатите мечти“, „поезия на новата жена“ и пр.

Определенията, естествено, са твърде условни. Защото всяка среща с изкуството е ново предизвикателство за сетивата и празник на духа.

Поезията на Ана Ахматова! Дали дълбоките корени в миналото на народа не подклаждат тоя стремеж към красота и светлина? Или съдбовната ѝ привързаност към „делото на Петър I“ не вдъхновява руската поетеса? Очевидно многовековните и богати литературни традиции, дали на Русия и човечеството гениални майстори на словото, намират своеобразно пречупване и развитие в лириката на Ахматова. Нали тя някак повече инстинктивно, отколкото социално детерминирано през 1917 г. на висок глас заяви кредото си на поет и патриот:

Мне голос был. Он звал утешно,
Он говорил: „Иди сюда,
Оставь свой край глухой и грешный,
Оставь Россию навсегда.
Я кровь от рук твоих отмою,

¹ Панорама, 1988, № 5, с. 218.

Из сърдѣа вѣну черний стѣд,
Я новым именем покрою
Боль пораженный и обид."
Но равнодушно и спокойно
Руками я замкнула слух,
Чтоб этой речью недостойной
Не осквернился скорбный дух.

Това не е поза, празна фраза, а жизнена съдба. В стиховете си Ахматова просто живее, живее пламенно и страстно, както в истинския живот.

Проблемът за Ана Ахматова в българската литературна критика в периода 1920—1940 г. изникна напоследък. По него няма директни проучвания, макар в устни изказвания и статии на наши критици, говорейки за Е. Багряна, да са изказвани отделни мисли, понякога твърде сериозни и оригинални. „Ахматова — пише З. Петров — влиза в руската поезия като самотно явление, най-характерната черта на поезията ѝ е психологическият реализъм или по-точно лаконичният психологизъм. Тя носи в себе си нещо от изяществото и лапидарността на японското изкуство, нещо, което още навремето е изтъквано от нейните критици. Тя принадлежи към тая школа в изкуството, която иска да възвърне предметната свежест на нещата, „адамизма“ на света.“²

Тя и други — ще ги нарека прозрения на българската критика — не са много на брой. Включени в контекста на литературния живот, те дават основание да говорим за свое, отечествено ахматознание. Да се обхванат всичките, е почти невъзможно в една статия, но като усилие трябва да го има, а именно: да се набележат главните аспекти на посочения проблем, като вниманието бъде съсредоточено върху критично-оценъчната дейност, вършена с чувство на първооткриватели от българските критици в интервала от 1920 до 1940 г.

Естествено, в различните десетилетия тая дейност е протичала с различен интензитет и нееднакви резултати. Грубо казано, открояват се три етапа — първият, сравнително най-активният, протича в годините 1920—1926, по-слабо изразен е вторият (1928—1936), най-плодоносен е третият (1957—1988). Излизат отделни издания на нейни стихове на български език, десетки статии и интервюта. По известни на читателя причини имаше цяло десетилетие (1946—1956), когато името на Ахматова беше „изчезнало“ от съветския и нашия печат. Новото време внесе своите корективи. Неотдавна Политбюро на ЦК на КПСС, след като разгледа писмата на Съюза на съветските писатели и на Ленинградския областен комитет на КПСС, взе решение да отмени исторически погрешното постановление от 1946 г. за списанията „Звезда“ и „Ленинград“ и се изказа за пълната реабилитация на Ана Ахматова³.

Рецепционните процеси в духовната сфера винаги са били мъчна материя за изследване. Все те очаква нещо да недовидиш, друго да надцениш. Допълнителна трудност внася дистанцията от историческото време, автора, произведенията. А знае се, че всяко поколение чете и разбира класиците от свои позиции.

През 1968 г. Ат. Свиленов публикува свое интервю с Ана Ахматова. Имал е рядкото щастие да се срещне и беседа с именитата руска поетеса в нейната ленинградска квартира. И той успява да запише трогващи със своята сърдечност признания за любовта ѝ към нашата поезия, към България:

„Струва ми се понякога, че знам всичко за тази братска, славянска страна, струва ми се, че съм живяла там. А всъщност до ден днешен това си остава само една от големите мои мечти. Много повече километри прелетях, до много по-далечни държави отидох, а ето до най-близката и най-скъпата все не мога. . .“ И малко по-на-

² З. Петров, Профили на наши съвременници. С., 1973, с., 13.

³ Вж. в. „Литературная газета“ от 28 дек. 1988 г.

долу: „Напоследък имам чувството, че това като че е моята втора Родина и аз съм се преселила да живея там. Около мен говорят за България; непрекъснато ме посещават от България поети и почитатели; получих и специална покана да си съставя сборничка с мои творби, които да издадат в София. Обещах дори и предговор да напиша — нещо, което досега за никое друго издателство не съм правила. Превеждам български поети. . . и имам високо мнение за вашата поезия. Вие сте народ, от който тя се ражда спонтанно, непосредно — така, както блика песента на птицата.“⁴

Можем да бъдем безкрайно благодарни, че нашата малка Родина и нейната 1300-годишна поезия са останали завинаги в широкото сърце на Ахматова.

Ана Ахматова (псевдоним на Ана Андреевна Горенко) е родена на 23 юли 1889 г. в Голям Фонтан край Одеса⁵. Баща ѝ е флотски инженер в оставка. Ранното си детство прекарва в Царское село (днес гр. Пушкин) и Петербург. Учи в царскоселската гимназия, по-късно постъпва в Юридическия факултет при Висшите женски курсове в Киев. През 1910 г. е вече съпруга на поета Николай Гумильов, заминава за Париж.

Първата ѝ стихосбирка „Вечер“ (1912) излиза с малък предговор от Михаил Кузмин, поет и теоретик на новото течение в руската литература — *акмеизма*. Той пише:

„И тъй, дами и господа, идва нов автор, който има всички качества да стане истински поет. Нарича се Ана Ахматова.“

Младата поетеса наистина е посрещната възторжено не само в своя идеен кръг, но и от съвременната критика. Ето щрих от спомена на друг съвременник: „Ние недоумявахме, възторгнахме се, спорехме и най-накрая започнахме да се гордеем. . .“⁶

Едно свидетелство от епохата. Читателите са били покорени от оная чисто ахматовска конкретност, „вещественост“ на поетичните образи, от яснотата и силата при разкриване на най-интимни чувства. И главното — тях вълнения не се поднасят в отвлечен вид, а в жива, по човешки проста, разговорна руска реч.

Най-рано името на Ахматова откриваме в сп. „Факел“, 1920 г., кн. 1, с. 12. Негов редактор е Д. В. Оруков, познат повече с литературния сборник „Факля“ (1927). Върху корицата на първа книжка четем нещо като *програма*:

„Факел възлиза наново на хаотичния наш духовен хоризонт. Ще преследва същата предначертана цел: насаждане на здрав художествен усет и възглед, разчистване почвата за по-висока духовна култура. . . Литературната ни критика е примесена с големи дози субективизъм, и затова ѝ са чужди ясен поглед и явна преценка, освен това тя почти не познава някакъв шо-годе положителен критерий. . .“

Както се казва при такива случаи, текстът не се нуждае от коментар. Демократичната насоченост на „Факел“ се доказва от съдържанието на повечето книжки. Освен наши автори се печатат преводи от големи западни поети (М. Матерлинк и други), теоретични статии, исторически анализи. Някак встрани от постоянната проблематика стои бележката „Руската поезия“ на Жан Сало. Още от първите редове се разбира, че авторът е французин, сравнително добре ориентиран в новите явления и автори в Съветска Русия. Има недоволни от старото (разбирай: дореволюционното) изкуство, някоя се увличат по „конструктивния метод“. На особено място Сало поставя Иля Еренбург — „един от силните и талантлив руски поети.

⁴ Ат. Свиленов. Взаимна обич. — Лит. фронт, № 4, 18 ян. 1968 г.

⁵ Често в наши издания се допускат неточности в предаване биографията на Ахматова. — Вж. сборника „Руска съветска поезия“. С., 1957, с. 413.

⁶ Цит. по: В. М. Жирмунский. Творчество Анны Ахматовой. Л., 1973, с. 30.

Стиховете на Ана Ахматова също ме подмладяват (1). Те не са по-добри, ни по-лоши от другите ѝ работи.⁷ Кои са „другите ѝ работи“, не се казва.

Второто по време споменаване името на руската поетеса, все още неизвестна на българските читатели, открих в сп. „Листопад“ (1921). Към всяка книжка върви рубриката „Художествен преглед“, вероятно поддържана от редактора Димитър Бабев. Някои материали са твърде ценни като информации, например:

„Напоследък е излязъл нов сборник от стихове на руската поетеса Ана Ахматова, в който са поместени нейни работи, писани главно през 1915—1919 г.“⁸

Явно се има предвид четвъртата стихосбирка „Подрумник“ („Подорожник“), появила се в продажба през 1921 г.

В началото на 20-те години — писано е многократно за това — набавянето на съветска книжнина у нас е било истинско чудо. Положението съвсем се влошава след военнофашисткия преврат на 9 юни 1923 г.: всякакъв достъп до прогресивната книга — не само съветската — е преустановен по силата на Закона за защита на държавата (ЗЗД). И въпреки жестоките параграфи изданията от Съветска Русия са намирали своите възторжени почитатели. „Полицията невинаги можеше да разбере кое трябва да пропусне и кое да забрани“ — разказва Георги Цанев⁹. Намират се свидетелства, които се отнасят директно за Ана Ахматова. В отговор на наша анкета Георги Жечев пише:

„Между старите книги в библиотеката ми се е запазил и до днес един сборник „Поэзия революционной Москвы“, съставен и редактиран от И. Еренбург и издаден от Берлинското издателство „Мысль“ (1922). С тая книга още в ония далечни години Еренбург ни приобщаваше към новата съветска поезия, към имената на редица поети, като Маяковски, Блок, Ахматова, Пастернак, Казин и други.“¹⁰

На някого тия данни могат да се сторят досадна и ненужна „библиография“, но днес те са необходими. Нали зад тях стоят човешки съдби, идейни и литературни предпочитания. При тая именно настройка на умовете става първото докосване на наши читатели до оригиналните текстове на Ахматова. Годината е 1922. Същата година Христо Смирненски издава първата си стихосбирка „Да бъде ден!“, Николай Лилиев пуска „Лунни петна“, Гео Милев — „Иконите спят“. Това е време на социални и духовни равносметки. В живота и в изкуството се търсят нови пътища. Основната ориентация е към възходящата работническа класа. Все тогава Гео Милев отхвърля „болестите на стилизма“, призовава към „оварваряване“ на новата поезия — тя трябва да възприеме „грапавия език на героичното всекидневие“.

По отношение на Ана Ахматова пробивът е направен във „Вестник на жената“, бр. 51 от 1 януари 1922 г. Тук излизат четири стихотворения в превод на Константин Константинов — „В памет на Блок“, „8 ноември 1913“, „Сивоокият крал“ и „Широко заника блести“. Изборът задоволява. Първите две са от „Вечер“, а другите — от „Броеница“. Относно преводите трябва да добавя, че те са почти на равнището на оригиналите — толкова леко и поетично звучат, без грапавини, особено „8 ноември 1913“; просто забравяш, че са писани на друг език, макар родствен, славянски¹¹.

И все пак основното в бр. 51 на „Вестник на жената“ остава малката по размер, ала крайно съдържателна статия „Ана Ахматова“, също от К. Константинов. Това

⁷ Факел, 1920, № 1, с. 12.

⁸ Листопад, юни 1921, № 1, с. 41.

⁹ Г. Цанев. Непобедимата. — Съветската литература в България 1918—1944. Сборник от материали, спомени и документи. Т. I. БАН, 1961, с. 174.

¹⁰ Г. Жечев. За някои мои преводи от руски. — Пак там, т. 2, с. 158.

¹¹ Преводите няма да разглеждам, за тях има значителна критическа литература: Т. Георгиева. Цената на поетичното слово. — Лит. мисъл, 1977, № 5, 155—159; Д. Колева. Ана Ахматова в преводите на Елисавета Багряна. — Лит. мисъл, 1978, № 5, 120—125; А. Цонева. Ана Ахматова в България. — Език и литература, 1979, № 6, 83—86; К. Макавеева. Ана Ахматова и Елисавета Багряна. Опит за сравнителен анализ. — ГСУ „Кл. Охридски“, Фак. слав. фил., 75, 1986, 155—172 и др.

е първият наш опит за творчески портрет на руската поетеса. Написан е без календарни дати, с усета на добрия поет, преводач и критик. Лиричната характеристика е втъкана в колорита и атмосферата на Русия от 1910-те години. Физически усещаме Ахматова в кръга на младите поети-акмеисти М. Кузмин, Н. Гумильов, С. Городецки, Б. Садовски и други. Нейните първи печатани стихове, появили се в сп. „Аполлон“¹², имат продължение в сп. „Гиперборей“¹³ и т. н. Нашият автор бърза да разграничи Ахматова от Мира Лохвицка, друга руска поетеса от началото на века, като акцентува успешния ѝ възход — за по-малко от едно десетилетие тя, „самобитна и очарователна в своята простота“, постига изключително много. А след смъртта на Ал. Блок (7 август 1921 г.) е вече между първите; след „немощния меланхоличен (!) залез на Балмонт“¹⁴ Ахматова се оказа „единствената носителка на живия пламък, който осветява един съдбовен завой в новата руска поезия“¹⁵.

„Завоят“ е появата на футуризма и акмеизма след краха на символизма на В. Брюсов, Ф. Сологуб, А. Бели, Д. Мережковски (старите). Голямата литературна и философска начетеност, неговата френска енциклопедичност явно помагат на К. Константинов да проникне в сложния ефимерен свят на руската поетеса, да определи мястото ѝ в многоликия литературен процес, толкова характерен за руската литература през първата четвърт на сегашното столетие. Допускам, че недостига от информация (стихосбирки, списания) той компенсира с блестящата интуиция на таланта си. Най-после — до подробно разгръща картината на развитието на пост-символистичните течения — футуризма и акмеизма. Според него „акмеизмът е освобождаване на творческата душа от бездушния и безжизнен свят на сенки, на смътните носталгии, на неясните копнежи, на отвлечените рационалистични постижения в стиха, дето властвуваше неоспоримо символизмът.“ И по-надолу: „Акмеизмът е възвръщане към живия живот, непосредно чувство на сърцето — изляно в слова, които носят своята първобитна свежест, любовта към света, нещата, предавана в безизкуствени звънящи и трептящи звуци — златната нишка, която върви през цялото столетие от класическото изкуство на Пушкин към най-новите копнежи на днешния човек.“¹⁶

Нарочно приведох тоя дълъг текст, непознат за днешния читател. В него на места лесно се долавят реминисценции от манифеста на руските акмеисти, чийто автор е М. Кузмин — „О прекрасной ясности“¹⁷, а също и от статията „Некоторые течения в современной русской поэзии“ на С. Городецки¹⁸. Работата е там, че тия добре формулирани принципи на практика не донесоха нищо ново в руската поезия. В едно К. Константинов е безспорно прав — дебело подчертава стройната система от поетични образи, точен и пластичен руски език. „Ана Ахматова днес е *poète-rogéle*’а на тая група поети на нова Русия, тъй родствени на юнанистите във Франция, и нейните женски ръце плетат непрестанно блестящия наниз от редки драгоценности. ... Тя познава техниката на стиха, римата и ритъма, но уморена от външното, понякога тя съзнателно ги отбягва, за да се върне към елементарна простота, дето нейният усет и вътрешна същност създават изваяни сякаш от цветен мрамор пиесетки.“¹⁹

В тия стихотворения („пиесетки“) Константинов открива някакви класически кристализирани форми с прозрачна яснота. Те са написани от жена, от съвременна

¹² Аполлон (1909—1917). В НКМ се пазят пълни годишници до началото на Балканската война (1912), а по-късно — отделни книжки.

¹³ Гиперборей (1912—1913), Петербург. Един от органите на акмеистите, но сътрудничат също Ал. Блок, Н. Клюев, И. Еренбург.

¹⁴ Изпратен на дипломатическа служба в Париж през 1921 г., К. Д. Балмонт не се завръща в Съветска Русия. — Вж. И. Еренбург. Люди, годы, жизнь. М., 1961.

¹⁵ Вестник на жената, № 51, 1 ян. 1922 г.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ Аполлон, 1910, № 1.

¹⁸ Пак там, 1913, № 1.

¹⁹ Вестник на жената, № 51, 1 ян. 1922 г.

модерна интелектуалка. Магнията на изкуството го завладява и нашият автор възкликва: „Никога женствеността не се е откривала така пълно, сърдечно, непосредно и човешки топло, без лъжлив свян, без нишка боязън, както в тия малки поеми, които понякога разказват или загатват цели романи, повести или разкази.“²⁰ Едно богатство на пламенно женско сърце, което непрекъснато гори в непреодолим копнеж за любов, любов към всичко — към света, към хората, към нещата, към самата любов. Такава поезия покорява за цял живот. „И аз обичам — завършва Константинов — тая чиста, възвишена правдивост — тъй рядка у жените, дори и у ценените, — която свива устните, за да промълвят откритата тая проста, дълбока и величава жалба:

Неусмихнати погледи, нецелунати устни —
нивага не ще ги аз видя.“²¹

Както и да оценяваме тия редове и статията на К. Константинов като цяло, трябва да признаем, че по онова време за отстояване на един възглед в литературата беше нужна повече от смелост. Времето не всичко потвърди, но усещането за огромната власт на Ахматова над душите и сърцата на своите съвременници е факт. А гледана исторически, статията в бр. 51 на „Вестник на жената“ има значение на двоен дебют — със стиховете и с очерка на К. Константинов.

Тия „преображения“ все още не изчерпват съдържанието на литературната 1922 г. Сложено е само едно голямо начало. Така в споменатото вече сп. „Листопад“ след кратката положителна рецензия на д-р Стефан Младенов за току-що излязлата от печат антология „Полски поети“ на Дора Габе-Пенева четем скица-портрет „Ана Ахматова“ с автор Д. Бабев.

Отново се подчертават участието на руската поетеса в групата на акменстите, възторженият ѝ прием от читатели и критици с определена насоченост. Освен заглавията на „Вечер“ и „Броеница“ се оказва, че Бабев знае или е виждал „Бяло ято“ и „Аппо Доміні“. И друго: пръв у нас се изказва, че Ахматова е упражнила известно влияние на свои съвременнички (Мария Шкапска) и че това влияние е един „устрем към искрени чувства, яснота, сюжестивност и близост до човешката душа“²².

Друг е случаят със следващата информация за Ахматова въз основа на публикувана анкета от К. И. Чуковски за отношението на негови съвременни поети (символисти, футуристи, акменсти) към наследството на Н. А. Некрасов²³. Анкетата е любопитен документ. Още теоретиците на символизма от първото поколение (В. Брюсов, А. Бели, Ф. Сологуб) сочеха Пушкин и Лермонтов за свои предтечи, а сега те добавят и името на Некрасов — „поет на граждански и социални мотиви“. „Модернистите — уточнява Чуковски — не само никога не са погребвали Некрасов, но първи го възкресиха като поет, първи изтъкнаха, че неговата поезия е поезия.“²⁴ Ал. Блок, А. Ахматова, Н. Гумилъв също говорят за Некрасов като за велик поет. Следват отговори на запитването: „Обичате ли стиховете на Некрасов?“

Ана Ахматова: Обичам.

Александр Блок: Да.“²⁵

В анкетата Ахматова прави още едно нелишено от логика признание: Некрасов бил оказал влияние върху някои нейни стихове²⁶. Тя не уточнява върху кои, но не е трудно да се досетим — върху цикъла „Стихи о Петербурге“ и други.

²⁰ Пак там.

²¹ Пак там.

²² Д. Б а б е в. Ана Ахматова. — Листопад, март 1922, № 6, с. 175.

²³ Срв. „Летописи Дома литераторов“. Петроград, 1921.

²⁴ Листопад, юни 1922, № 7, с. 212.

²⁵ Пак там.

²⁶ Пак там.

Тя и други признания могат да шокират днешния читател, или поне оня, който по-слабо познава творчеството ѝ. През 30-те и 40-те години, когато тя по-рядко пише стихове, отдава се на научна проза, постепенно за нея се изгражда мнение като за автор, потънал в „затворения свят на изтънчените естетически и любовни преживявания“²⁷.

Друг е портретът на Ахматова през 20-те години. Това доказват и българските страници за нея. За първото поколение от нейни почитатели „тя е поет на непритежаването, на раздялата, на загубата. . .“²⁸ Точно такава я „вижда“ и запомня младата Лиза Белчева. Години по-късно в продължителните си беседи с Блага Димитрова и Йордан Василев Багряна възкликва:

„Ахматова. . .Имах книгите ѝ, обичах ги. В средата на нашите поети — Константинов и другите — името ѝ значеше много. В моите преводи изразих също и. . . възторга си от руската жена.“²⁹

Първите преводи на Елизабета Б. излизат във „Вестник на жената“, бр. 67 от 22 юли 1922 г. Те показват Ахматова с най-характерното — често тъжна, дори горестна, любеща, ала нелюбима. Това са пет стихотворения от „Вечер“ и „Броеница“:

БЕЗСЪНИЦА

Някъде мяukat котки жалостно,
от далечни стъпки звук лоя, —
твойте приказки приспиват жалостно:
трети месец аз от тях не спя.

Второто е без заглавие:

Край Нева срещнахме се ние пак —
тогава сетията ни среща бе.
Водата стигаща високи бряг
и наводнение града грозеше.

Третото:

Аз дойдох и тук, безделница —
няма скуката ми лек!
Край задрямалата мелница
бих мълчала аз цял век.

Последното „На музата“ („Музе“, 10 октомври 1911, Царское село) е от сборника „Вечер“. Може би най-ахматовското стихотворение — болка от разлуката, бездомност, скръб:

Муза-сестра се в лицето ми взре
и с поглед — ясен и ярък,
и от ръката ми пръстен взе
първият в мен подарък.

Музо, щастливи са всички в света,
— всички жени — погледни ги.
По-добре в мъка да срещна смъртта,
само не тези вериги.³⁰

Иза пете превода е малко да се каже, че са добри — те са свършени. Елизабета Б. постига почти същия емоционален стих, точни функционални рими и висок пое-

²⁷ Кратка литературна енциклопедия. Т. 1. М., 1962, с. 370.

²⁸ К. Чуковски. Съвременници. Портрети и етюди. С., 1972, с. 370.

²⁹ Бл. Димитрова, Й. Василев. Младостта на Багряна. Пловдив, 1975, с. 277.

³⁰ В по-късни издания Е. Багряна внася редакционни промени в тия преводи; изменя пунктуация. — Вж. Е. л. Багряна. Избрани преводи. С., 1979, 57—75.

тичен градус. Преводите не са буквални, а художествени. С тях се създава национална практика, която в идващите десетилетия ще прерасне в литературна традиция. Само в интервал от няколко години се появяват нови преводи на Ахматова — „Усмивка имам аз една“ (прев. Д. Бабев)³¹, цял цикъл от „Броеница“ (прев. Ст. Караиванов)³², нови работи на К. Константинов („Под вуала се свих мъчаллива“)³³, преводи от „Алпо Domini“ на Багряна³⁴, от „Броеница“ на Христо Цанков-Дерижан³⁵ и др. Обикновено към преводите се поместват кратки бележки за руската поетеса; понякога авторите се опитват да покажат Ахматова в „двойна“ рамка — национална и наша, българска. Какво имам предвид?

Голямата редакционна статия „Ана Ахматова“ във „Вестник на жената“³⁶. Отгоре стои факсимиле от известния портрет на Ахматова, рисуван от Юрий Аненков (1921). Визуалното представяне говори, че интересът към нея търси нови форми, новата читателска публика иска да знае повече. В същия дух са написани началните редове: „Засега ние дадохме два цикъла от нейни стихотворения. . . Още с първия си сборник от стихове „Вечер“ тя спечели завидно име, а по-късно, когато издаде „Броеница“ и „Бялото ято“, Ахматова получи единодушното признание на руската критика. . .“³⁷

Анонимният автор иска да бъде максимално убедителен, когато пише: „Това, с което пленява и заразява Ахматова, е непосредствената простота, ясните образи и вярното чувство. Тя седи далеч от непонятния и неразгадаем мистицизъм на символите. За Ахматова и изобщо за „акменстите“ светът е една осезаема видимост, към чиято примитивност художникът трябва да се възвърне.“ И друго: като поет Ахматова не желае да бъде „неразбрана“. Нейната жизнена, дълбоко интимна лирика има това предимство, че се помни, рецитира. „Стихът на Ахматова няма полу-сенки, нито възможните музикални спекулации (!), но той има очарованието на равния и класичен каданс, на простата и ясна мисъл и затова, когато четем стиховете на Ахматова, ние оставаме дълго време пияни от красотата и чувствата на едно голямо руско сърце“ — завършва авторът³⁸.

„Ние“, т. е. българските читатели. Вероятно това са мисли, усещания на К. Константинов. За него е било ясно, че младата Ахматова твори лирика с нова стилистика, с подчертано интимен слог. Поезия, която предполага нов инструментариум, доколкото изказът в нея е необичаен, ахматовски. Други са например стиховете на Маяковски — звучат най-добре в изпълнение от трибуна, имат маршово темпо. Не е и лириката на Есенин с нейната фолклорна напевност и пластична образност. Неслучайно Горки нарича Есенин „инструмент, създаден изключително за поезия“. В лириката на Ахматова — в първите ѝ стихосбирки — наблюдаваме полярна на тях (Маяковски и Есенин) естетика, друг маниер на мислене. Принадлежаща към групата на акменстите, тя отрано надраства „школаата“, пише по своему, по ахматовски. Отнякъде съм запомнил изречението: „В облациите музикантът чувства ритъм, живописецът — бон, поетът — форма.“ Ахматова улавя преди всичко формата, вещите. Например:

Бессмертник сух и розов. Облака
На свежем небе вылеплены грубо.
Единственного в этом парке дуба
Листва еще бесцветна и тонка.

(1916)

³¹ Театър и опера, 16 дек. 1922, № 8, с. 2.

³² Листопад, февр. 1923, № 5, 123—124.

³³ Актьор, 1923, № 3—4, с. 76.

³⁴ Златорог, 1924, № 2, 89—92.

³⁵ Огнище, 1928, кн. 3 и 4, с. 717.

³⁶ Вестник на жената, № 90, 3 февр. 1923 г.

³⁷ Пак там.

³⁸ Пак там.

Но и това не е всичко, защото истинската поезия е безкрайна, феномен на живота. Специално у Ахматова чувствуваш как нейните сетива, наслаждавайки се, попиват заобикалящата ги действителност. Това вярно е забелязал друг наш автор, също неин преводач. Той пише:

„Ахматова работи с blans et noir: белият цвят придава повече плътност и непроницаемост на материала и в същото време вмества сложно емоционално съдържание: „Белая стая“, „белый дом“, „бели колонии“, „бяла яхта“, „бял камък“, „бели страници“, „бяла смърт“ и т. н. Такава плътност има и в епитета *черен*. И у нея се низят „черно поле“, „черни гранки“...“³⁹

В дадения случай попадението е много точно — разкрита е символиката на цветовете. Цветът се оказва отново елемент на контраста: *черен-бял* срещу *син*. И трите цвята влизат в структурата на повечето нейни стихотворения. При това не са нарочно търсени. Даже Багряна ги запазва в преводите си:

С бяло са прозорците занавесени
и струи се синкав полумрак.

(„Безсъница“)

Или:

Там църкви белеят, звънящ е блестящият лед,
цфтят незабравки — на милия син мой очите. . .

(„Бежецк“)

В този ред трябва да се сложи и способността на Ахматова да разказва своите страдания, които често се дават като „пластични веществености“, предмети. Скръбта например се явява *безмълвна* и думите, които я описват, като че стоят встрани от нея. Вместо мъката присъства *действието*:

Был он ревнивым, тревожным и нежным,
Как божие солнце, меня любил,
А чтобы она не запела о прежнем,
Он белую птицу мою убил.

(1914)

Подетата линия на все по-дълбоко вникване в поетиката на новата руска поезия не секва и през следващите години.

Във втора книжка на „Златорог“ (1924) се появяват нови преводи на Ахматова. Подписът на преводача е Елисавета Багряна. Четири стихотворения са от „Аппо Доміні“. Към тях е поместена статията „Ана Ахматова“ от Йордан Стратиев, трета по ред в нашия демократичен печат.

По онова време Стратиев е млад, начеващ поет, автор на единствената стихосбирка „Велики петък“, издадена в трудните месеци след трагичното Септемврийско въстание от 1923 г. В нея има съчувствие към народа и неговите бедни, както и мотиви на безизходица, поетични образи с мистична окраска.

Гледана от днешни позиции, статията на Стратиев показва сравнително пълно познаване поезията на Ахматова. Според него нейните стихосбирки „се свързват в едно цяло и раждат образа на живия човек, който записва всяко живо чувство, всяко събитие, никакви особени теми, никакви особени отдели и цикли (!) — пред читателя лежи цяла автобиография, цял дневник. . .“⁴⁰ По-нататък Стратиев възражава на ония критици, които „смятат тая особеност за недостатък, . . . струва ми се, тя най-добре разбулва душата на Ахматова — нейната милосърдна душа, която люби като монахиня, страда с примирението на светица и е готова на жертва пред

³⁹ Ст. Караванов. Акмензъм. — Листопад, февр. 1923, № 5, 121—122. Същият автор превежда и издава „Броеница“ С., 1923.

⁴⁰ Златорог, 1924, № 2, с. 110.

родината. Ала и в любовта, и в копнежа по родната земя изходната точка на Ахматова е нейната религиозност.⁴¹

Явно Стратиев търси характерологичното в портрета на руската поетеса. Той я вижда такава, каквато я представя творчеството ѝ. Верен шрих е и следващият: „Ахматова е постигнала онова, към което още отначало се стремяха акменстите — чистота и равновесие на всички ритмични елементи на стиха. И независимо от това, каква еволюция е съдена на Ахматова, нейната поезия се чувствава като завършен стил, като канон, на който може да се подражава, на който засега поне не може да се развива.“⁴²

С това заключение не може да не се съгласим. Уловена е типологията на явленията. Стиховете на Ахматова сами свидетелствуват за нейната привързаност към родината и нейната култура, за верността ѝ към традициите на Пушкин, Достоевски, Некрасов. По-късно К. Чуковски ще пише: „Тя (Ахматова — б. м., Х. Д.) беше един от най-образованите поети на епохата. И не търсеше да си губи времето за четене на модни и безсъдържателни сензационни творби, за които крещяха вестникарските рецензенти и критици. В кръга на нейните четения влизаха главно Овидий, Вергилий, Монтен, Пушкин, Достоевски.“⁴³

Не можем да не се съобразяваме, че тия положителни оценки на поезията на Ахматова като цяло се появяват в момент, когато над страната е преминал вихърът на Септември 1923 г., а над села и градове тегне кошмарът на „безследно изчезналите“. Неслучайно тя е предпочитана от преводачи и критици с по-слаби социални рефлекси. Но това е и времето, когато Гео Милев превежда Е. Верхарн и други френски, немски и руски (Блок и Маяковски) автори. Георги Михайлов претворява най-големите западни класици, събрани в книгата „Прокълнати поети“. Както вече се каза, Ана Ахматова се появява по страниците на вестници и списания с общодемократична ориентация — след „Вестник на жената“ идват „Листопад“, „Обществена мисъл“, „Театър и опера“, „Актьор“, „Златорог“, „Свободна реч“, „Огнище“. Към нея обаче остават с гръб Иван Радославов и Людмил Стоянов, редакторите на списание „Хипернон“ — постсимволистичните явления не влизат в кръга на техните интереси.

Вече е 1926 г., когато във всекидневника „Свободна реч“ анонимно излиза статията „Поетът в днешна Русия“. Тя е твърде своеобразна, не е антисъветска. И все пак в друго наше издание цензурата едва ли би я допуснала.

Българският текст е перифраза на известната статия на К. И. Чуковски „Футуристи и други“. Започва с един славослов за Маяковски, тогава още неканонизиран от съветската критика:

„И в морето, червено като Марсилезата, залезът трептеше в последната си агония“ — с такива богати метафори са изпълнени стиховете на Владимир Владимирович Маяковски. Наистина много от стиховете му са изпъстрени с груби думи, взети от улицата, той често употребява глагола като съществително, но неговите неологизми... превръщат стиховете му в пламъци.“⁴⁴

В оригиналната статия К. Чуковски прави интересни паралели между Маяковски и Ахматова. Някои от наблюденията за руската поетеса са удивително точни: „Поезията на Ахматова е поезия на съвременник-романтик, който иска да постигне съвършенство чрез любов, който е отзивчив към красотата на природата, спомня си миналото, без да се срамува от него, и е малко обезпокоена от грубостта на века на машините.“⁴⁵

⁴¹ Пак там. Тия и други внушения за религиозността на Ахматова, при това почерпани от чужди източници, както и трябва да се очаква, не се споделят от Г. Бакалов и той излиза с кратка бележка (сп. „Нов път“, № 14, 15 юни 1924). В бележката не се изказва против Ахматова, а против Йордан Стратиев — „един критик само на настроения“.

⁴² Пак там, с. 114.

⁴³ К. Чуковски. Съвременници, с. 366.

⁴⁴ Свободна реч, № 555, 4 ян. 1926 г. Срв. К. Чуковски. Съвременници, с. 390.

⁴⁵ Пак там.

Тия редове звучат като наше, българско убеждение за лириката на Ахматова не само защото са написани на български език. В ядрото на литературната рецепция случайте като тоя са безбройни. Неизменно присъства проблемът „наше — чуждо“. Промея се само ситуацията. Завис откъде се черпи „живата вода“.

Така във „Ведрина“ е поместена къса информация за току-що излязлата в СССР книга „Руската литература и капитализмът“. Още заглавието издава привкуса на настъпващия вече вулгарен социологизъм в духовната сфера. Във „Ведрина“ е напечатано:

„Акмеизмът (Ахматова и др.) е поезия на буржоазната интелигенция след 1905 г., която се приспособява към следреволюционната руска буржоазия. . .“⁴⁶

И нито дума за литературните, естетическите предпочитания на акмеистите. През 30-те години за Ахматова започва да се пише по-иначе. Може би сме пристрастни, но в новите публикации просто се губи евристичният дух на статиите от 20-те години. Това може да се прочете в статията „Ана Ахматова“, поместена в издавания в Бургас месечник „Провинция“⁴⁷. Някъде се прокрадват и верни наблюдения:

„Ана Ахматова — „благочестивата“ грешница — е любима на всички. За съжаление ние обаче нямаме на български дори нейната „Белая стая“ (!) и затова не можем да я опознаем и да се слеем с нейната поезия и творчество, но образът на нашата поетеса Елисавета Багряна — като нейният ярък и могъщ — се изравнява пред нашето съзнание и душа, и ние, без да искаме, сливаме двата образа, губим отличителните белези на единия и другия и се питаме: под влияние на Ана Ахматова ли се е развивала Багряна — „святата и грешната“ — или това е вечно женственото, което пърха в поезията на всяка жена-поетеса?“⁴⁸

Авторката от Бургас не само пита, но и предлага свое решение на въпроса: „вакхическото начало“, което присъства в стиховете на младата Багряна, „у Ахматова прелива в по-смирени, спокойни и тихи вълни. Устремът у нея е по-слаб, по-държан, а религиозното чувство по-остро, по-дълбоко, по-болезнено.“⁴⁹ Впрочем има основания да се каже, че именно Ахматова е „изворът на женската поезия у нас“⁵⁰. Тая вярна догадка искам да подплатя с едно съображение на З. Петров. Той пише: „Героинята на Багряна е дишала балкански въздух, знае чара на магьосническото биле на любовта, тя е от плът и кръв. Тя не се крие в своя дамски будоар, не прибегва към поетичен грим.“⁵¹

Имам предвид посоката на мисълта, а не подробностите. Време е у нас да се появи подробно изследване на влиянието на Ахматова върху ранното творчество на Багряна.

От факта, че през 30-те години за Ахматова се пише по-рядко и не тъй със сърце, не бива да се правят прибързани изводи. Причините са много и комплексни.

Първо, самата поетеса се отдръпва временно от стиховете, в продължение на години изучава архитектурата на стария Петербург, издава три студии за живота и творчеството на Пушкин. Един наш автор така и пише:

„Ана Ахматова мълчи сега. Може би затова, че в тия дни на революционни и социални размествания на никого не е до нейните песни. А може би и затова, че младите мъчно биха я разбрали. Но тя не лъже. И сега хората, както и преди, страдат и тъгуват. И сега още любовта направлява душите им.“⁵²

⁴⁶ Н. Една нова книга за руската литература. — Ведрина, № 3, 30 окт. 1926 г.

⁴⁷ П. Станчева. Ана Ахматова. — Провинция, Бургас, № 2, окт. 1930 г.

⁴⁸ Пак там.

⁴⁹ Пак там.

⁵⁰ Пак там.

⁵¹ З. Петров. Профили на наши съвременници, с. 7.

⁵² Б. Несторов. Ана Ахматова. — Литературен свят, № 36, 20 юли 1932 г.

Срв. Д. Янакиев. Ана Ахматова. — Земя, № 66, 25 февр. 1932 г.; също и в: Литературен глас, № 323, 7 окт. 1936 г.

Последните изречения, подчертани от мен, приемам като добро свидетелство от епохата — широките читателски маси продължават да носят в себе си хуманистичните пориви в стиховете на руската поетеса. Задължителните „правила“ на нормативната естетика още не са проникнали навсякъде. Впрочем Ахматова имаше за какво да бъде тачена и от т. нар. леви писатели. Тя не тръгна с бегълците през 1917—1918 г., остана при своя народ и още тогава с достоинство писа:

Не с теми я, кто бросил землю.

Втората причина за Ахматова да се пише по-рядко през 30-те години според мен е следната: в родината ѝ нашумяват нови имена, като М. Светлов, Е. Багрицки, Н. Тихонов. От читателите и критиката Маяковски е изведен на първа позиция. Забележете, Ахматова не попада между авторите в известната „Антология на съвременната руска поезия“ (1938) с подбор, превод и предговор от Христо Радевски. В беседа с него (на 31 окт. 1984 г.) Иван Пауновски научава, че „знаел Ахматова и поезията ѝ отдавна, но не му дошло и наум да я включи в Антологията: „Тя беше извън кръгзора на нашите среди“ — казва Радевски. Нейната поезия им изглеждала прекалено „интимна“ и „салонна“⁵³.

Животът продължава своя бяг. След 1938 г. у нас и по света настъпват нови трагични и катастрофални събития. Те оформят нов тип читател, нов тип поезия, която няма нищо общо с обичайните понятия за хармония, красота, изящество. Време, когато естетиката се изравнява с етиката. Да си спомним у Вапцаров:

Зная своето място
във живота
и напразно
няма да се дам.
Честно ще умра като
работник
в боя ни
за хляб и свобода.⁵⁴

Всичко — поетика, естетика и етика — у Ахматова е друго. Нейното слово е получило свой живот, има своя орбита на движение. В лютия студ на обсадения Ленинград тя написва „Мъжество“:

Мы знаем, что ныне лежит на весах
И что совершается ныне.
Час мужества пробил на наших часах,
И мужества нас не покинет.
Не страшно под пулями мертвыми лечь,
Не горько остаться без крова, —
И мы сохраним тебя, русская речь,
Великое русское слово.
Свободным и чистым тебя пронесем,
И внукам дадим, и от плена спасем
Навеки!

Какво може да се каже в заключение?

Интересът към личността и поезията на Ана Ахматова от началото на 20-те години не е изолирано явление. Той се вписва в общия повишен интерес към новата руска литература, към Съветска Русия. Показателно е, че като първи нейни пре-

⁵³ Ив. Пауновски. Геров и Ахматова. — Факел, 1985, № 4, с. 172.

⁵⁴ Н. Вапцаров. Събрани съчинения, С., 1959, с. 61.

водачи се изявяват един от най-значителните наши поети и критици, тогава младіи като нея. За Ахматова излизат почти дузина критико-оценъчни материали от автори с нееднакви идейни и литературни позиции. На повечето Ахматова импонира с новата си поетика, задушевна образна система и ясен език. В някои статии правилно е подчертано топлото чувство към родината у руската поетеса.

Има отзиви за Ахматова — най-малко на брой, — където тя е критикувана за известна салонност на усещанията, за постоянно внимание към темата любов — раздяла, загуба, самота.

За съжаление не всички, писали за Ахматова, са имали подръка основните ѝ стихосбирки, понякога източниците са френски, разбира се, преобладават руските, съветските.

Голямата, истинската среща на българските читатели с Ана Ахматова става днес.